

GÈNESI I PUBLICACIÓ DEL VOLUM DE LES MISSES TONALS DEL PARE JOAN CEREROLS (1618-1680)

DANIEL CODINA I GIOL

RESUM

Es vol resoldre l'interrogant de si les misses anunciades en l'índex del manuscrit 892 de la Biblioteca de Montserrat són les mateixes que es coneixen per diferents manuscrits posteriors a la Seu d'Urgell i a la Biblioteca de Catalunya. A més, es fa l'anàlisi del tema de cada missa i es descriuen els orígens del cant pla d'alguns d'ells.

PARAULES CLAU: tons o modes eclesiàstics, Escola de Música de Montserrat, mestre de capella, contrapunt, temes musicals, motet, himne, parts de la missa, pare Cerone (teòric musical del segle XVII).

GENESIS AND PUBLICATION OF THE VOLUME OF TONAL MASSES BY FATHER JOAN CEREROLS (1618-1680)

ABSTRACT

The aim is to resolve the question of whether the masses announced in the index of manuscript 892 of Montserrat Library are the same ones represented in several later manuscripts at La Seu d'Urgell and the Biblioteca de Catalunya (Catalonia National Library). The theme of each mass is also analysed, as well as describing the origins of the plainsong for some of them.

KEYWORDS: ecclesiastical tones or modes, Escola de Música de Montserrat (Montserrat School of Music), Chapel Master, counterpoint, musical themes, motet, hymn, mass, parts of the mass, Father Cerone (music theory of the 17th century).

LES FONTS MANUSCRITES

Tenim a l'abast diferents fonts importants que ens parlen d'aquestes *Misses tonals* de la mà del pare Gregori Estrada: *a)* escrit de presentació del disc *Joan Cererols (1618-1680): Misses tonals*;¹ *b)* *Actes del I Symposium de Musicologia Catalana: Joan Cererols i el seu temps*, celebrat a l'Institut d'Estudis Catalans el 1981, les conferències del qual foren publicades per la Societat Catalana de Musicologia l'any 1985; el títol de la intervenció del pare Estrada fou: «Esbós per a un estudi de l'obra de Joan Cererols (1618-1680)»;² *c)* del mateix any 1981 és la «Introducció» que el mateix pare Estrada fa al volum IX dels «Mestres de l'Escolania de Montserrat» (cinquè de les obres completes de Cererols),³ en la qual, a part de la biografia del mestre, dóna la llista completa de les obres musicals conegudes d'aquest compositor. També, i és lògic, en va parlar el pare David Pujol, editor de les obres de Cererols a la col·lecció creada i començada per ell mateix a Montserrat.⁴ A tots aquests treballs haurem de referir-nos algunes vegades, fins i tot per corregir-ne algunes dades.

Un dels objectius d'aquest treball és intentar resoldre positivament l'interrogant de si les misses de l'índex del manuscrit 892 de la Biblioteca de Montserrat són les mateixes que les que es coneixen i estan editades i enregistrades discogràficament.⁵

1. El manuscrit 892 de la Biblioteca de Montserrat

Dintre del corpus musical del pare Joan Cererols destaca el conjunt de les sis misses tonals, cada una en un dels sis primers modes o tons, com es deia aleshores, de la tradició escolàstica del Renaixement i del Barroc. Aquest conjunt de misses, publicades en un sol volum, el coneixem gràcies al full de portada en pergamí, manuscrit número 892 de la Biblioteca de Montserrat; la resta del volum, és a dir, tota la part musical, ha desaparegut o no s'ha trobat.⁶ En el recto del full hi ha, «dins

1. Montserrat, Discos Victòria, 3002/3, 1975.

2. *Actes del I Symposium de Musicologia Catalana: Joan Cererols i el seu temps*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985, p. 7-23.

3. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, Montserrat, 1981, p. [IX]-XXV.

4. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, Montserrat, 1975, p. [VII]. El primer volum va aparèixer l'any 1930.

5. El disc conté només les cinc misses editades en el volum VII de «Mestres de l'Escolania de Montserrat», perquè encara no s'havia descobert la de cinquè to.

6. A la part musical d'aquest còdex, s'hi refereix Ferran Sor quan escriu en les seves «Memòries»: «Après l'*Introit*, on tourna le lutrin, qui présente un livre dont les pages étoient divisées en deux moitiés, contenant chacune deux parties; celles du soprano et du ténor étoient d'un côté, celles du contralto et de la basse de l'autre; des bassons jouaient toujours la basse. On commença le *kyrie*... Il y a à Montserrat une collection de messes dans ce genre, qu'il conviendrait à plus d'un compositeur de nos jours d'étudier. La science s'y montre sans ostentation, et on emploie ses ressources pour produire des effets merveilleux» (*Encyclopédie pittoresque de la musique*, d'A. Ledhuy i H. Bertini, Paris, 1835, article «Sor», p. 158). En concret, parla de l'*Et incarnatus* de la missa de primer to.

una orla flanquejada per dos àngels amb instruments musicals, la imatge de la Mare de Déu de Montserrat que té als costats les figures de sant Benet i santa Escolàstica i, als seus peus, el pare Cererols que li ofereix les seves composicions musicals. Al dessorra hi ha la dedicatòria que el mateix mestre compositor, monjo de Montserrat, adreça a la Verge Santíssima... A l'altra cara, sota la imatge del patró del mestre compositor, sant Joan Baptista, hi ha l'«*Index Missarum quae in hoc libro continentur*», amb els títols, els tons, el nombre de veus i la indicació dels folis». ⁷ Cal precisar que tot el conjunt està acolorit de manera típicament barroca, fins en la part escrita, on algunes lletres majúscules estan escrites amb tinta daurada. ⁸

Aquest foli preciós, segons el pare David Pujol, que ho pogué viure i veure directament, «va arribar a Montserrat per correu, sense indicació de procedència, vers el 1924». ⁹ Olivari, en canvi, diu: «Procedeix del Pueyo (Barbastre); hi anà des de Barcelona. Hem de suposar el pergami escrit i decorat a Montserrat mateix». ¹⁰ Aquest full dóna una mica d'idea, quant a la presentació gràfica, no del contingut musical, sinó de la relativa magnificència de l'edició, a l'estil tradicional dels grans llibres de cor: mides grans (715 × 550 mm) i miniatura barroca amb la dedicatòria personal de l'autor, dintre dels cànons humanístics i estètics de l'època: tot acolorit.

L'índex, amb els títols de cada missa, ens indica la manera de construir les obres amb la intencionalitat molt tradicional dels diferents tons o modes: de l'u al sis. En aquest punt, la recerca, laboriosa i no sempre totalment positiva, se centra a trobar els orígens gregorians o de cant pla dels temes utilitzats en cada missa. Cererols tria un ordre d'importància litúrgica i de devoció decreixent. Vegem-ho en la següent transcripció d'aquest índex:

Index Missarum quae in hoc libro continentur

Missa: O Beata Trinitas: TONUS 1. quatuor vocum: folio. 1

Missa: O Felix Maria: TONUS 2. Quatuor vocum: folio. 11

Missa: Vox clamantis: TONUS 3. Quatuor vocum: folio. 21

Missa Angelorum: TONUS 4. Quinque vocum: folio. 33

Missa Apostolorum: TONUS 5. Quatuor vocum: folio. 49

Missa Martyrum: TONUS 6. Quinque vocum: folio. 59

Els tres primers títols indiquen les festivitats a les quals està dedicada cada missa amb una frase literària: «O Beata Trinitas», «O Felix Maria», «Vox clamantis» (aquesta referint-se a sant Joan Baptista, patró del compositor), que podria fer pen-

7. A. OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat*, Montserrat, 1977, col.l. «Scripta et Documenta», 25, p. 239.

8. Descripció més completa i traducció de la dedicatòria al català, a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, p. X, nota 5, per part del pare Gregori Estrada. A «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. VIII, nota 3, el pare David Pujol transcriu la dedicatòria en llatí.

9. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. [VII].

10. A. OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat*, Montserrat, 1977, col.l. «Scripta et Documenta», 25, p. 239.

sar en alguna antífona gregoriana concreta de l'ofici corresponent, però no és així, com podem constatar en l'estudi detallat de cada cas: és una manera especial d'expressar les festes pròpies ben estimades del compositor; les tres darreres tenen títols genèrics de festivitats del comú dels sants: els sants àngels, els apòstols i els màrtirs.¹¹

Creiem que l'índex esmentat és complet: el volum no contindria més misses, perquè en el peu de l'índex, tot ell enquadrat i dividit en camps horitzontals, el camp inferior representa una mena de colofó floral fent contrapès al camp superior, en el centre del qual hi ha un cercle, que per dalt depassa la línia marc del conjunt, dintre del qual és representat, en un dibuix un xic matusser, sant Joan Baptista jove, amb l'anyell al costat i agafant aigua amb una petxina. Cererols no hauria compost les misses sobre els vuit tons eclesiàstics, sinó només sobre sis.

2. Els manuscrits supervivents de les misses tonals

Si s'ha perdut la resta del manuscrit 892 de la Biblioteca de Montserrat, és a dir, els folis que contenen la música escrita de les misses de què parla l'índex que acabem de descriure, existeixen en diferents arxius catalans i copiats en èpoques diferents sis misses amb indicació de l'autor¹² i del to corresponent, però no dels títols de les festes:

a) Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell: el manuscrit 2713 ens reporta les tres primeres misses, I, II, i III to i els motets eucarístics corresponents que es cantaven en lloc del *Benedictus*, separats de les misses, còpia del mestre Maurici Espona feta el 1773, en polifonia de faristol.¹³ Un altre manuscrit, el 2711, conté la missa amb el motet corresponent de cinquè to en el lloc que li correspon en el *Sanctus*.¹⁴

b) Biblioteca de Catalunya, M 1168, en forma de partitura, i M 1637, en partícels, ambdós manuscrits procedents de la col·legiata de Verdú,¹⁵ que contenen les misses de quart i de sisè to: ambdues són a cinc veus i baix continu.¹⁶

11. Dintre del calendari litúrgic de l'Església, hi ha festes que tenen textos propis per a l'ofici i missa —serien les tres primeres misses— i d'altres que tenen textos comuns que serveixen per a diferents sants, i serien les tres darreres; la missa *Angelorum*, però, pròpiament votiva o de devoció que es pot dir si no hi ha una altra festa assignada.

12. La de cinquè to, per bé que anònima, porta inserit en lloc del *Benedictus*, el motet *O memoriale*, que és certament de Cererols. Les altres misses tampoc no tenen el *Benedictus*, però existeixen a part les altres estrofes de l'himne *Adoro te devote* d'on estan extrets els motets, cada un en un to diferent, publicats a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. 157-178.

13. Descripció sumària del pare David Pujol a «Introducció», «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, 1975, p. VII.

14. No sabem si és de la mateixa mà i de la mateixa època d'Espona. Vegeu «Introducció», «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. XVII.

15. Josep M. SALIS I CLOS, *La música de l'arxiu parroquial de Santa Maria de Verdú (segles XVII i XVIII)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2010. Amb tot, aquest autor atribueix a Cererols (p. 129) només una missa a cinc veus, 4t to, en el manuscrit M 1637, quan, de fet, hi ha les dues, la de 4t i la de 6è to.

16. Publicades per D. Pujol a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, 1975, p. 65-93 i 94-128, respectivament.

Ací queda obert l'interrogant: és que les misses tonals que es coneixen són les mateixes que hi ha esmentades a l'índex del foli manuscrit 892? David Pujol, en la «Introducció» al volum de les cinc misses tonals,¹⁷ diu:

Sembla plausible aventurar la hipòtesi que algunes d'aquestes cinc misses són les mateixes que porta l'índex d'un gros manuscrit [...] al revers hi ha l'índex que assenyala una missa per a cada un dels tons eclesiàstics, del primer fins al sisè, puix que l'espai no li ha donat per a més. Això fa suposar que el llibre podia contenir altres dues misses corresponents als tons setè i vuitè, completant així la col·lecció. La solemne presentació que el compositor fa de la seva obra a la Mare de Déu dona lloc a suposar que la seva ofrena era completa: 8 misses, una de cada to.

Gregori Estrada, tant en la «Introducció» al cinquè volum de les obres completes de Cererols,¹⁸ com en el treball per al simposi dedicat a Cererols de 1981,¹⁹ també creu probable la identitat de les misses tonals amb les de l'índex.

QUAN VA ESCRIURE CEREROLS LES MISSES?

La resposta a aquesta pregunta només podrà ser hipotètica o aproximativa, encara que procurarem que sigui versemblant. Ja el pare Estrada es planteja aquesta mateixa qüestió en parlar de la datació de les obres de Cererols.²⁰ Es limita a concloure, com no pot ser d'altra manera: «serien obres —aquestes misses— dels primers anys del seu exercici com a Mestre dels Escolans i de la Capella, potser abans del 1648». De fet, només tenim una dada objectiva: en la dedicatòria que Cererols fa de les misses, diu simplement: «haec mea musices praeludia»: 'les meves primícies musicals'. Són, doncs, les primeres obres que Cererols publica. Normalment, els músics feien públiques les seves creacions a partir de l'exercici del càrrec de mestre de capella. Per tant, Cererols podria publicar aquestes «primícies» al començament del seu mestratge a l'escolania, un cop passat un temps d'estudi a Madrid, entre 1644 i 1645. El mestratge, que va durar més de trenta anys,²¹ podia haver començat vers el 1647. Amb tot, si no totes sis, algunes podien haver estat treballades i enllestides abans, durant el període d'estudis a Madrid.

Fent un petit *excursus*, repassem la cronologia de Cererols a partir de la seva sortida de l'escolania, on havia estat deixeble del pare Joan March (1582-1658):²²

17. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, 1975, p. VII-VIII.

18. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. XVI-XVII.

19. *Actes del I Symposium de Musicologia Catalana: Joan Cererols i el seu temps*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985, p. 9-12.

20. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. XVI-XVII.

21. Arxiu de Montserrat: *Catálogo de los Monges que siendo niños, sirvieron de Escolanes y Pages, á la Reyna del Cielo la Virgen de Monserrate en esta su Santa Casa*, núm. 75, p. 24.

22. El pare G. Estrada, a «Introducció» a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981,

— El 6 de setembre de 1636, amb divuit anys d'edat, fa la vestició de l'hàbit i entra al noviciat. Tot i que el reglament dels escolans deia que no podien restar a l'escolania més enllà dels catorze anys,²³ podia haver-hi excepcions: alguns s'hi quedaven més temps perquè haurien manifestat el desig de fer-se monjo i podien ajudar la capella de música tocant instruments. Cererols degué ser un d'aquests, tot i que no es descarta que, acabats els anys d'escolania, tornés a casa on encara vivia el seu pare Jaume, el qual va morir l'any 1637, un cop el fill hauria entrat al noviciat.²⁴

— Acabat el noviciat va començar els estudis eclesiàstics a Montserrat mateix, i es va formar en humanitats i teologia moral: la biografia del *Catálogo* diu: «no le faltaron las prendas de las letras pues sin aver hido a los Colegios llegó a tener mucha Intelligencia de ellas [al marge afegeix: “fue excelente poeta”], fue muy buen Moralista y hablaba el latin tan corriente como si fuera su lengua natural».

— El 8 d'octubre de 1645, amb vint-i-set anys, és comptat entre els monjos d'«El Monserratico» de Madrid, en una sessió capitular.²⁵ A Madrid degué passar-hi no pas més de dos anys per aprofundir els estudis musicals, especialment de composició, amb Carlos Patiño (1600-1675), mestre de la capella reial. També hi pogué conèixer les obres del gran mestre de renom, antecessor de Patiño, el flamenc Mathieu Romero o «Maestro Capitán», en aquell moment ja mestre jubilat.

— L'any següent, per una acta capitular del 28 de juny, sabem que ja es troba de nou a Montserrat,²⁶ en una sessió capitular presidida per l'abat Jaume Martí i Marvà, abat del 1645 al 1649.

El pare Jaume Martí i Marvà²⁷ és autor d'un llibret, *Memorial*,²⁸ publicat a

p. x, escriu en la nota 7: «*March* és la grafia correcta que porta el Registre de Bateigs (Arxiu parroquial d'Arbeca, ara a l'Arxiu Diocesà de Tarragona) i molts documents de l'Arxiu de Montserrat. Ja al s. xvii se'l va conèixer amb el nom castellanitzat de *Márquez*, i més tard amb el de *Marquès*».

23. *Regla y modo de los escolanes de Monserrate*, París, Bibliothèque Nationale de France, ms. Espagnol 323, cap. 4.

24. Ferran BALANZA I GONZÁLEZ, «Joan Cererols (1618-1680). L'entorn familiar», *Actes del I Symposium de Musicologia Catalana: Joan Cererols i el seu temps*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985, p. 32.

25. Arxiu de Montserrat, document A2 E8/54. El pare G. Estrada («Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. ix, 1981, p. xi) havia llegit en aquest document la data de l'aprovació reial de la sessió, tres anys posterior a la de la seva celebració, i datà l'estada de Cererols a Madrid el 1648.

26. Ferran BALANZA I GONZÁLEZ, «Joan Cererols (1618-1680). L'entorn familiar», *Actes del I Symposium de Musicologia Catalana: Joan Cererols i el seu temps*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985, p. 48, doc. 84, amb làmines il·lustratives (xv i xvi), p. 65-66.

27. Natural de Vallmanya, nucli del municipi de Pinós, al Solsonès. Després de ser escolà, va entrar al noviciat de Montserrat l'any 1619 i va morir el 1678 (*Catálogo de los Monges que siendo niños, sirvieron de Escolanes y Pages, á la Reyna del Cielo la Virgen de Monserrate en esta su Santa Casa*, núm. 58, p. 17, escriu: «dalmaña» i NOVIOLA, *Breve tratado del Seminario de los Niños Escolanes o Infantiles del Rl. Monasterio de N.ª S.ª de Monserrat*, núm. 56, p. 57).

28. *Memorial ó Tratado en favor de los Niños Escolanes, y Seminario de Nuestra Senyora de Monserrate*, Imprès a Tolosa de Llenguadoc per Juan Boude, el 1650. Reimprès a Manresa a la Impremta de Pablo Roca.

Tolosa de Llenguadoc l'any 1650, on defensa l'escolania de Montserrat dels atacs de què sovint era objecte per part d'alguns abats generals de la congregació val-lisoletana, segons deixa entendre el pare Marvà en la «Dedicatoria»,²⁹ i d'alguns monjos castellans, i en el qual parla elogiosament d'alguns dels mestres i monjos músics de Montserrat, antics i presents. Amb el pare G. Estrada ens podem preguntar per què Cererols no és esmentat per res entre els altres monjos músics del moment.³⁰ La resposta caldrà cercar-la en la cronologia del llibret. Amb tota probabilitat, l'any de l'edició, 1650, Cererols ja podia ser mestre dels escolans i, per tant, un músic conegut. Però cal pensar que el llibre devia fer temps que estava redactat, de manera que l'autor no en parla perquè Cererols no hauria pogut donar-se a conèixer encara. En el llibre hi ha una dada incontrovertible que ha passat per alt a tots els qui s'han fet la pregunta: a la pàgina 37, en parlar del pare Joan Garin o Guarin (francès) diu que «al presente tiene 46 años de habito». Com que aquest va entrar al noviciat el 21 d'agost del 1595,³¹ el llibret, per tant, va ser escrit quaranta-sis anys després, és a dir, el 1641; en aquest moment, Cererols només feia cinc anys que havia entrat al monestir i estava en plena fase d'estudis i no s'havia pogut donar a conèixer com a compositor.³² A més d'aquesta data tan precisa, hi ha altres insinuacions o dades que ens fan veure que l'escrit feia anys que estava redactat:

a) Quan parla del pare Joan March, mestre de tots els altres que esmenta, diu, a la pàgina 55, que «ha sacado muchos libros de Misas, Completas, Magnificats, y ahora está acabando uno del numero de quatro que dexara atras á personas de ciencias mayores».³³ És a dir, que March encara exercia de mestre de l'escolania i possiblement era abans o durant el 1641, al llarg del qual, després de l'expulsió dels monjos castellans de Montserrat, va ser elegit president del monestir, en substitució de l'abat Juan Manuel de Espinosa.³⁴

b) Marvà cita el pare Pere Jorba (p. 29) que, segons el *Catálogo*, va morir «temprano», amb només dotze anys de vida monàstica: havia pres l'hàbit un any abans que Cererols, el 1635, i, en canvi, ja tenia un currículum, tant com a músic com de càrrecs importants, que indicava que havia entrat al monestir ja gran i que, en deixar l'escolania, havia passat un temps llarg fora del monestir, potser com a

29. *Memorial ó Tratado en favor de los Niños Escolanes, y Seminario de Nuestra Senyora de Monserrate*, Tolosa de Llenguadoc, Juan Boude, 1650, p. 5: «Qué visita hay ni ha havido en que no se procure eclipsar este Seminario? Un Rmo. P. General manda esto, otro aquello; uno que no les den el habito, otro que esten dos años fuera de Casa; que es como entregar el cordero al lobo; otros que despidan algunos que hay muchos».

30. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. XI.

31. *Catálogo de los Monges que siendo niños, sirvieron de Escolanes y Pages, á la Reyna del Cielo la Viergen de Monserrate en esta su Santa Casa*, núm. 35, p. 9.

32. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. I, reed. 1981, p. XIII, nota 2.

33. La cursiva és nostra.

34. *Catálogo de los Monges que siendo niños, sirvieron de Escolanes y Pages, á la Reyna del Cielo la Viergen de Monserrate en esta su Santa Casa*, núm. 37, p. 10.

sacerdot. Va morir el 1647, tres anys abans de la publicació del *Memorial*.³⁵ Si Marvà esmenta aquest monjo com a persona important del moment, vol dir que el llibret va ser redactat força abans de la seva publicació.

c) Un cas semblant és el del pare Josep Bassó (p. 29), el qual, també segons el *Catálogo*, havia pres l'hàbit un any després que Cererols, el 1638, i també va morir «temprano», però, en canvi, era un home reconegut com a organista, compositor i bon cantor, a més de per la seva gran vàlua intel·lectual. Tot ens fa pensar que també va entrar gran al monestir.³⁶

Cererols, doncs, dintre de l'etapa de formació, que no tenia una durada concreta, passà un o dos anys a Madrid, segurament entre el 1644 i el 1645, on completaria la formació musical, començada ja a l'escolania; aquesta estada a Madrid pot molt ben ser el període de la creació de les *Misses tonals*. A partir de 1646, altre cop a Montserrat, pogué ocupar el càrrec de mestre dels escolans i llavors devia treure a la llum el volum, obra primera, de les sis misses.

Com diu el pare Estrada, «Cererols hauria practicat ja des de jove dos estils ben diferents: el contrapuntístic melòdic, sever, ben treballat, on la música pura pren una importància cabdal (misses de primer, segon, tercer i cinquè to), i l'homofònic amb base melòdica contrapuntística, però amb contínues incursions a les frases recitatives on la declamació del text se sobreposa a la melodia (misses de quart i sisè to). Una mirada atenta a l'estructura d'aquestes sis misses dóna a conèixer el compositor fermament fonamentat en el contrapunt i en el bon coneixement de la tècnica vocal».³⁷ Però també hi podem afegir: ben ajustat als ensenyaments dels teòrics de l'època, com és el *Melopeo Maestro: Tratado de musica teorica y practica* del mestre Pietro Cerone (c. 1566-1625) llavors d'actualitat³⁸ i que Cererols pogué estudiar primer a l'escolania i després a Madrid. És interessant en el nostre cas el que Cerone diu en el llibre XII:³⁹ «Avisos muy necesarios, para mayor perfeccion de la Compostura [= composició]», on dóna normes de com s'han d'escriure motets i misses: buscar els temes, centrar-se en el to que s'ha escollit, si bé s'han de variar les harmonies, elaborar bé les frases del text, etc. Però sobretot és el llibre XIII el que dóna normes més concretes: «La manera que se ha de tener en componer una Missa».⁴⁰ La cosa més important és el tema musical

35. *Catálogo de los Monges que siendo niños, sirvieron de Escolanes y Pages, á la Reyna del Cielo la Virgen de Monserrate en esta su Santa Casa*, núm. 74, p. 24.

36. *Catálogo de los Monges que siendo niños, sirvieron de Escolanes y Pages, á la Reyna del Cielo la Virgen de Monserrate en esta su Santa Casa*, núm. 81, p. 25.

37. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. XVII.

38. Publicat a Nàpols el 1609. La traducció castellana es féu el 1613 publicada, també, a Nàpols. Vegeu una reproducció de la portada a l'article «Cerone» de Claude V. Pah'sca en el *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, vol. 3, SGAE, 1999, p. 492.

39. Pietro CERONE, *Melopeo Maestro: Tratado de musica teorica y practica*, Nàpols, Iuan Bautista y Lucrecio Nucci, 1613, p. 652-695.

40. Pietro CERONE, *Melopeo Maestro: Tratado de musica teorica y practica*, Nàpols, Iuan Bautista y Lucrecio Nucci, 1613, p. 687-688.

amb què s'ha de començar, tema que s'anirà repetint al començament de cada part de la missa, harmonitzant-lo, però, de manera diferent. Aquests temes poden ser manllevats a d'altres autors, al cant pla, o poden ser de pròpia invenció. I acaba amb aquest advertiment: «Advirtiendo siempre de observar la mesma orden en los principios, medios, y finales, de las partes principales de la Missa, que arriba dixe: caso que no, sepan del cierto que no guerdaran la verdadera orden del componer las Missas, que hasta ahora vemos aver sido usada de los mejores Compositores, y más excelentes Musicos».⁴¹ Normes que observem quasi escrupolosament en les misses de Cererols.

DE LA LLISTA-ÍNDIX *VERSUS* LES MISSES TONALS

Capgirant la direcció del títol, podem dir que les quatre primeres misses indiquen, en la còpia manuscrita que les ha conservat, el to en què està escrita cada una i que es corresponen, doncs, amb les de la llista-índex; pel que fa a les dues altres restants, la de quart to, aquest és indicat en el manuscrit BC 1168, p. 631, i en el manuscrit BC 1637;⁴² el sisè to de la darrera missa no és indicat en cap de les dues còpies de la Biblioteca de Catalunya,⁴³ en els mateixos manuscrits que l'anterior, però el to s'endevina en l'escriptura.

Però ara cal fer el camí invers, començant preguntant-nos amb el pare Estrada: «Queda per esbrinar si els títols que en el manuscrit 892 de Montserrat es donen a les misses corresponen a alguna temàtica musical. L'anàlisi de les misses dels manuscrits no en dóna cap indicatiu. L'ordre dels títols sembla indicar només un escalafó de dignitat».⁴⁴ Amb amical discrepància respecte a aquesta afirmació, crec que es pot precisar: 1) Una cosa són els títols donats a cada missa, que sí que indiquen «un escalafó de dignitat», i l'altra que aquests títols, sobretot els tres primers, indiquin un tema —d'una antífona o d'un himne— concret del cant pla utilitzat com a tema musical; 2) el que sí que trobem en cada una de les misses són uns temes musicals concrets al començament de cada part, tal com era costum a l'època. La pista, però, per trobar aquests temes me la va proporcionar una anècdota personal: en el moment que vaig presentar al pare Ireneu Segarra la transcripció de la missa de cinquè to que acabava de descobrir a l'arxiu diocesà de la Seu d'Urgell, amb l'ajuda de l'arxiver mossèn Benigne Marquès, el pare Ireneu, després de tocar al piano els primers compassos, em va dir: «Això és de Palestrina». Revisem junts els volums de misses d'aquest autor fins que en trobem una amb el mateix tema musical i anomenada: *Aeterna Christi munera*, primers mots d'un himne de l'ofici d'apòstols, d'on prové el tema musical. Els dos

41. Pietro CERONE, *Melopo Maestro: Tratado de musica teorica y practica*, Nàpols, Iuan Bautista y Lucrecio Nucci, 1613, p. 688.

42. «Missa A 5 Vozes [4º tono]. Soli Deo honor et gloria. Del P. Maestro fray Juan Cereroles».

43. BC, ms. M 1168, p. 797: «Missa a 5 Vozes. Del Padre Maestro fray Juan Cereroles».

44. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. XVII.

autors, Palestrina i Cererols, comencen exactament igual, però després del segon compàs cadascú ja va per les seves. Era evident, en aquest cas, que Cererols, en la missa de cinquè to anomenada en l'índex *Missa apostolorum*, se servia d'un tema musical d'un himne gregorià de l'ofici del comú d'apòstols. Aquesta anècdota m'obria el camí i la curiositat d'esbrinar els altres temes musicals i trobar la correspondència entre les misses «intitulades» de l'índex esmentat i les misses tonals que coneixem.

Totes tenen un tema concret amb el qual comença cada part de la missa. El treball ha estat descobrir d'on prové el tema musical. El resultat es troba a continuació, on exposem detalladament cada una de les sis misses. Ací podem avançar que en tres de les sis misses s'ha pogut identificar el tema relacionat amb la festa a què fa referència cada una. Per tant, creiem que no hi ha cap dubte que les misses tonals conegudes són les que estan citades en l'índex que encapçalava el manuscrit original de Cererols.

PRESENTACIÓ ANALÍTICA DE CADA MISSA

I

Ms. 892 Biblioteca de Montserrat: *Missa: O Beata Trinitas: TONUS 1, quatuor vocum: folio. 1*

Ms. Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell, núm. 2713, f. 67v-80r: *Missa primero tono, a 4 veus mixtes.*

Edició: «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. 1-18.

Conté: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus*, sense *Benedictus, Agnus Dei*. En lloc del *Benedictus*, portava el motet *Adoro te devote*, de primer to, que trobem en el mateix manuscrit de la Seu, f. 80v-83r i editat a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, p. 157-160.

El primer to o primer mode és: re-la-re en sentit ascendent i final en re.

Es troba en el *Kyrie, Gloria, Credo* (a la quinta superior o quarta inferior), *Sanctus, Agnus*. Notem que només té un *Agnus Dei [...] miserere nobis*, en lloc dels dos que acostuma a tenir tota missa.

Cererols segueix al peu de la lletra Cerone (*Melopeo Maestro: Tratado de musica teorica y practica*, Nàpols, Iuan Bautista y Lucrecio Nucci, 1613, p. 687): «Mas en el componer una Missa por fuerza y de obligacion (servando su verdadera orden) conviene que la Invention [és a dir: el tema musical] en el principio del primero Kyrie, y en el de la Gloria in excelsis Deo, del Credo, del Sanctus, y en el del primero Agnus Dei, sea una misma: digo que ha de ser una misma cosa en la invencion, y no en las Consonancias y acompañamientos».

El tema musical utilitzat no l'hem trobat en cap himne o en cap antífona gregoriana de la festa de la Trinitat. En canvi, és semblant al que utilitza Palestrina en una missa «Sine nomine».⁴⁵

II

Ms. 890 Biblioteca de Montserrat: *Missa: O Felix Maria: TONUS 2, Quatuor vocum: folio. 11*

Ms. Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell, núm. 2713, f. 11v-25r: *Missa 4° voc[um]. 2° tonus.*

Edició: «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. 11-40.

Conté: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus* sense *Benedictus, Agnus Dei*. En lloc del *Benedictus*, tenia el motet *Visus, tactus, gustus*, segona estrofa de l'himne *Adoro te devote*, de segon to copiat en el mateix ms. 2713, f. 83v-85r, i editat a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. 19-40.

Tema musical:

Es troba en el *Kyrie* i en el *Christe*, ambdós en cànon a la quarta; en el *Christe* hi ha un contra tema, *Gloria*: contra tema i tema, tots en cànon. El tema torna a sortir en el *Cum Sancto Spiritu, Credo, Sanctus* (contra tema i tema en cànon a la quarta), *Agnus Dei*: només el tema en cànon a la quarta. Els dos *Agnus Dei* estan separats per un calderó.

Missa en honor de la Mare de Déu. La melodia del tema sembla que està presa de l'himne marià *O gloriosa Domina* transportat a la quarta superior (amb el si bemoll):⁴⁶

O glo - ri

Segons Cerone, el segon to o mode és un to «deixeble» o plagal, en el qual la tònica re està situada al mig de l'octava (la-re-la en sentit descendent). Cererols sempre acaba en sol, tònica transportada.

45. *Le opere complete di Giovanni Pierluigi da Palestrina*, ed. a cura de R. Casimiri, vol. 1, Roma, Istituto Italiano per la Storia della Musica, 1939-1999, p. 182, a 6 veus. A la p. XII de la «Introducció» explica l'origen possible del terme «sine nomine».

46. Els exemples musicals gregorians han estat extrets del *Psalterio-Antiphonale Romanum de Tempore, et de Sanctis juxta normam breviarii ex decreto Sacro-Sancti Concilii Tridentini restituti*, Viena, 1742, perquè era el que era usual ja en temps de Cererols.

III

Ms. 890 Biblioteca de Montserrat: *Missa: Vox clamantis: TONUS 3. Quatuor vocum: folio. 21*

Ms. Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell, núm. 2713, f. 25v-39r: *Missa 3º tono.*

Edició: «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. 41-64.

Conté: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus*, sense *Benedictus, Agnus Dei*. En lloc del *Benedictus*, tenia el motet *In cruce latebat*, tercera estrofa de l'himne *Adoro te devote*, en el mateix to o mode de la missa: ms. 2713, f. 85v-87r, editat a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, p. 165-169.

El tercer to o mode es basa en: mi-si-mi ascendent però, a causa del transport a una quarta més amunt (la-mi-la), l'obra sempre acaba en la.

Ambdós els trobem al començament del *Kyrie*, del *Gloria* (el contratema a la quinta superior: mi), del *Credo*, del *Sanctus* i de l'*Agnus Dei*: aquesta missa té els tres *Agnus*, amb una clàusula entre el primer i el segon, i els dos són idèntics excepte al final: el segon enllaça sense interrupció amb el tercer.

El títol de la missa, *Vox clamantis* ('Una veu que crida'), fa referència a sant Joan Baptista, patró del compositor.

El tema musical és el mateix que el de la missa de primer to, però transportat una quarta més amunt. Diu Cerone: «Finalmente advierto, que el Tercero Tono se puede transportar una Quarta en alto con la fuerza del b [bemoll], puesto en Bfábemi; mas casi siempre, se dexa en sus naturales cuerdas».⁴⁷

IV

Ms. 890 Biblioteca de Montserrat: *Missa Angelorum: TONUS 4: Quinque vocum: folio. 33*

Ms. Biblioteca de Catalunya, M 1168, 631-636 i M 1637/4, ambdós manuscrits provinents de la col·legiata de Verdú: el primer, copiat en forma de partitura; el segon són les parts separades per cantar, actualment un xic disperses. El ms. 1168, en el títol, hi afegeix: «Soli Deo honor et Gloria. Del Padre Maestro fray Juan Cereroles», segurament afegit pel copista del manuscrit, mossèn Josep Segarra.⁴⁸

Edició: «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. 65-93.

47. Pietro CERONE, *Meloepe Maestro: Tratado de musica teorica y practica*, Nàpols, Iuan Bautista y Lucrecio Nucci, 1613, p. 889. Es tracta de la traducció castellana de *Meloepe*, també publicat a Nàpols, el 1609.

48. Josep M. SALIS I CLOS, *La música de l'arxiu parroquial de Santa Maria de Verdú (segles XVII i XVIII)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2010, p. 61 i s.

Conté: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus* i *Agnus Dei*. El motet corresponent és *Plagas sicut Thomas*: Ms. Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell, 2713, 87v-89r, publicat a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, p. 170-173.

El títol *Missa Angelorum* indica una missa del comú dels àngels, tot i que aquest comú, en els missals no hi és, però tenen una *Missa votiva Angelorum*.

El trobem al començament del *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus* i *Agnus Dei*.

Aquest tema musical no l'hem trobat en cap peça gregoriana o de cant pla referent als sants àngels: deu ser d'invenció del pare Cererols.

El quart to o mode, plagal, segons Cerone, «las Clausulas principales seran las mesmas del Tercero, es a saber Elami y Alamire, y Befabemi con sus octavas».⁴⁹ L'esquema modal és: si-mi-si descendent. Cererols, però, usa la norma modal per als salms: Alamire i Efami: la-mi o a la inversa.

V

Ms. 890 Biblioteca de Montserrat: *Missa Apostolorum: TONUS 5: Quatuor vocum: folio. 49*

Ms. Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, núm. 2711, f. 1-25, anònima i sense títol, però amb el motet *O memoriale* inserit en el *Sanctus* en lloc del *Benedictus*. Aquest motet de cinquè to, atribuït clarament a Cererols, es troba, només en la part de l'acompanyament, en el manuscrit 69 bis de l'Arxiu Musical de Santa Maria de la Geltrú, juntament amb el de sisè to *Pie Pellicane*, darrera estrofa de l'himne *Adoro te devote*; aquest darrer, a cinc veus, només es coneix per aquest manuscrit, sense les veus.⁵⁰ El fet que el motet *O memoriale* es trobi inserit en la missa anònima del mateix to fa que puguem atribuir tota la missa a Cererols.

Edició: «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, p. 174-177 i 178.

Conté: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus*, sense *Benedictus, Agnus Dei*. En lloc de *Benedictus*, hi ha el motet *O memoriale*.

49. Pietro CERONE, *Meloepe Maestro: Tratado de musica teorica y practica*, Nàpols, Iuan Bautista y Lucrecio Nucci, 1613, p. 889. Es tracta de la traducció castellana de *Meloepe*, també publicat a Nàpols, el 1609.

50. Aquests dos motets fragmentaris han estat publicats a «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. 178.

El trobem en el *Kyrie*, *Gloria*, començament del *Credo* i en el *Crucifixus*, *Sanctus*, i en el tercer *Agnus Dei*, i no com a tema d'inici.

En l'índex de misses, aquesta és *Missa apostolorum*; per tant, per al comú d'apòstols. I, en aquest cas, el tema musical és tret del començament de l'himne de matines de l'ofici d'apòstols *Aeterna Christi munera*:

Ae - ter - na Chri - sti

Ja hem vist en el darrer apartat abans de la presentació analítica de cada missa que aquest tema fou utilitzat abans de Cererols per Palestrina en una missa intitolada precisament *Aeterna Christi munera*.⁵¹

El mode o to cinquè fa-do-fa ascendent.

VI

Ms. 890 Biblioteca de Montserrat: *Missa Martyrum: TONUS 6: Quinque vocum: folio. 59*

Ms. Biblioteca de Catalunya, secció Música, M 1168, 797-804, en partitura i M 1637/4, en partícels, ambdós provinents de la col·legiata de Verdú.⁵²

Edició: «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. VII, p. 94-123, de sisè to, encara que l'editor indiqui de «cinquè tò», perquè encara no s'havia descobert l'autèntica de cinquè to.

Conté: aquesta missa, com les altres, no té *Benedictus* al *Sanctus* i li correspondria la sisena estrofa de l'himne eucarístic *Adoro te devote*; l'estrofa és *Pie Pellicane* que no es conserva sencera, sinó només en la veu de l'acompanyament en el ms. 68-69 bis de l'Arxiu Musical de Santa Maria de la Geltrú, a nom de Joan Cererols.⁵³

Es troba al començament del *Kyrie* en el *cantus solista* i el repeteix el tenor del cor una quarta inferior en el compàs 4, en el *Gloria*, *Credo* (un xic escurçat, i

51. Vegeu nota 45. Aquest mateix tema el fa servir Petrus de la Rue en l'*Agnus Dei* primer d'una missa de la qual desconeixem el títol, si el tenia, perquè no hi és, en el manuscrit de la Biblioteca de Montserrat 773, f. 11v-12r.

52. Josep M. SALIS I CLOS, *La música de l'arxiu parroquial de Santa Maria de Verdú (segles XVII i XVIII)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2010, p. 79 i 129. Vegeu nota 15.

53. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. IX, 1981, p. 178. Aquest motet, contràriament al que és habitual en els altres, seria a cinc veus, tal com diu en el títol: «Dos Motetes a 4 y a 5. Quinto y Sexto tono. Del P. F. Joan Cererols».

també en el contralt del cor a l'«Et incarnatus est»), *Sanctus*, però no a l'inici, sinó cap al mig i en versió curta, i a l'*Agnus Dei*, però en el segon *Agnus*.

El tema gregorià sembla tret del començament del responsori breu de l'ofici comú de màrtirs:

Glo - ri - a et ho - no - re__

Mode plagal: do-fa-do descendent; final: fa.

Cerone diu d'aquest mode: «Sus principios son Csolfaut y Ffaut, digo los naturales y propios: su final serà la mesma del Quinto, que es Ffaut». ⁵⁴

A TALL DE CONCLUSIÓ

1. Gènesi. Amb el fet de compondre un llibre de misses ordenades sistemàticament segons els sis primers tons o modes que regien la música litúrgica del moment, sembla que Cererols ens hagi volgut oferir com a «primícies» de la seva llarga trajectòria compositiva el treball fet en l'aprenentatge del gènere polifònic en l'apartat de misses i motets. Ens inclina a treure aquesta conclusió el fet que segueix molt de prop els ensenyaments «escolàstics» del teòric de moda Pietro Cerone.

2. Publicació. Cererols, ja mestre de l'escolania, publica el volum en agraïment a la Mare de Déu de Montserrat per haver-lo acollit entre els deixebles de l'escola montserratina que li ha fet estimar la música i els valors humans que es cultivaven en aquesta institució i per haver-lo admès a vestir la cogulla monàstica. Encara escriu en aquesta dedicatòria: «Confesso que estaria pel damunt de les meves forces fer que aquest opuscle musical, que he volgut publicar, afalagués els oients i enarborés els seus ànims si tu, a qui delecten esplèndidament els cants suavis dels àngels, no haguessis conduït no solament la meva oïda sinó també la meva mà», i més endavant encara: «A més, podràs fer de mi un músic expert si intercedeixes davant del teu Fill Unigènit, Redemptor nostre, perquè dirigeixi la meva intel·ligència, m'ajudi a créixer en les virtuts i domini els moviments desenfrenats del meu ànim; aleshores, indubtablement, es farà la consonància perfecta, la pau segura i harmoniosa per la qual podré proclamar la meva fe amb les cítares al Déu òptim i suprem, i a tu, i lloar-te i venerar-te, prostrat humilment». ⁵⁵

3. La publicació del volum, del qual només ens resta el foli de la dedicatòria amb l'índex, va permetre la pervivència d'aquestes obres del mestre de manera

54. Pietro CERONE, *Meloepe Maestro: Tratado de musica teorica y practica*, Nàpols, Iuan Bautista y Lucrecio Nucci, 1613, p. 895. Es tracta de la traducció castellana de *Meloepe*, també publicat a Nàpols, el 1609.

55. En el dibuix que encapçala aquesta dedicatòria es veu, agenollat als peus de la Mare de Déu, un monjo, Cererols, és clar, amb un llibre a les mans.

que en foren copiades algunes, de les quals queda constància a la col·legiata de Verdú, i d'altres a la Seu d'Urgell, mentre que, pel testimoni de Ferran Sor, com hem vist, el volum s'utilitzava encara a Montserrat en el darrer decenni del segle XVIII. Crec que aquest estudi prova a bastament la unitat entre la llista-índex i les còpies de les misses que es coneixen.

Cererols, com diu la biografia del *Catálogo*, «Dexó muchos libros de musica escritos», segurament per temes: misses de difunts, vespres per a les festes de la Mare de Déu, tèrcia, completes i villancets, segons es fa evident repassant la llista d'obres que va establir el pare Gregori en el volum IX dels «Mestres de l'Escolania de Montserrat».⁵⁶

Voldria acabar amb les paraules amb què el pare Gregori Estrada conclou la seva intervenció al I Symposium de Musicologia Catalana dedicat a Joan Cererols:

Cererols es manifesta com el músic compositor més rellevant de l'antiga escola montserratina. La seva obra, encara per estudiar a fons, ja ho testimonia des d'ara. Aquesta obra, totalment al servei religiós i litúrgic, té una categoria musical de tècnica segura, d'expressió profunda, de sensibilitat i delicadesa ingènua, de religiositat pròpia a la seva finalitat. Els seus molts deixebles que la van propagar són un testimoni de com, tot i les influències llunyanes que rebé, Cererols és ben nostre, no solament per l'empremta de la cançó popular tradicional catalana en algunes de les cobles de villancets i per l'esperit i el tarannà que infon a tota la seva música, sinó també per l'acceptació que obtingué arreu del nostre país.⁵⁷

56. «Mestres de l'Escolania de Montserrat», vol. I, reed. 1981, «Introducció», p. XIV.

57. *Actes del I Symposium de Musicologia Catalana: Joan Cererols i el seu temps*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985, p. 23.